

Giftblanderen i Myrhøj

Af Vibeke Harsberg

April 2017

I perioden ca. 1830-1870 var Danmark ramt af en landbrugskrise. Mange bønder havde svært ved at klare sig. Fattigdom og armod var hverdag for mange. Hvor slemt det kunne stå til, vidner denne historie fra Myrhøj om.

I 1903 døde Else Marie Andersdatter i Ertebølle i en alder af 99 år. Hun havde været aftægtskone i næsten 40 år, og enke siden hendes mand Jacob Nielsen var død i 1876. Ikke mindre end 12 forskellige mænd havde i disse år ydet hende aftægt – først i Myrhøj og senere i Ertebølle.

Else Marie Andersdatter havde oplevet lidt af hvert i sit lange liv: Engang var hun nær indebrændt – og engang havde en gårdmand i Myrhøj forsøgt at ombringe hende og manden ved hjælp af arsenik – også kaldet rottekrudt. De havde begge overlevet, og gårdmanden fik 10 år i Horsens tugthus.¹

Sagen havde i sin tid været omtalt i Aarhus Amtstidende, hvor en gårdmand i 1869 dels havde tilstået at have forgiftet nogle aftægtsfolk, der boede hos ham – og dels var blevet beskyldt for også at have forgivet sin første kone, hvorfor øvrigheden havde ladet den afdøde kone grave op. ”Efter sigende” indeholdt liget spor af gift – men hvor meget det har haft på sig, er tvivlsomt – gårdmanden blev i hvert fald kun dømt for mordforsøget på aftægtsfolkene.²

Gårdmanden var Niels Geert Nielsen, der var født i 1814 i Ranum. Hans forældre var fæstebønder og gårdbrugere. Da han var 1 ½ år gammel, blev han sammen med en søster anbragt hos moderens forældre, hvor han blev, til han blev konfirmeret. Ved konfirmationen fik han vidnesbyrdene god for kundskaber og meget god for opførsel.

Efter konfirmationen tjente han hos forældrene, indtil han blev 18 år, og derefter tjente han andre steder, indtil han som 27-årig blev gift og blev lejehusmand. O. 1858 købte han et husmandssted - og i 1866 købte han en gård i Myrhøj og kom til sognet med kone og fire børn.³

Gården var ikke stor (godt en tønne land hartkorn). Adressen er i dag Løgstørvej 51.

Allerede året efter døde hans kone, og i slutningen af 1868 blev han gift igen.

Da han købte gården i Myrhøj, indgik en aftægtskontrakt fra 1862 i handelen,⁴ så på gården boede også aftægtsmanden Jacob Nielsen og hans kone Else Marie. Jacob Nielsen var noget affældig og led af en tiltagende rysten på hænderne.

¹ Løgstør Avis 12. maj 1903 + Kirkebog for Strandby, døde 1903

² Aarhus Amtstidende 10. juli 1869

³ Statsfængslet i Horsens. 1869-1874 Fangesager. Heri: Domsakten nr. 1019 /1870 (På Rigsarkivet i Viborg).

En aftægtskontrakt var et juridisk dokument, hvor det meget detaljeret blev aftalt, hvad køberen af gården skulle levere til aftægtsfolkene i form af fødevarer, brændsel, bolig, kørsel etc. Til gengæld fik køberen gården billigere. Den detaljerede aftale var en fordel for aftægtsfolkene, der vidste, hvad de havde krav på – og som kunne gå rettens vej, hvis de ikke fik det. For køberen var det en fordel, at den øjeblikkelige købspris var lavere. Til gengæld skulle kontrakten overholdes – også selv om der kom økonomisk dårligere tider – og endelig var det lidt af et lotterispil, da det jo ikke var til at vide, hvor længe aftægtsfolkene levede.

Derfor kunne man opleve, at aftægtsfolkene blev behandlet meget dårligt – og måske i yderste konsekvens blev drevet til selvmord – simpelt hen fordi de var en økonomisk belastning.⁵

Og på en lille gård i Myrhøj, hvor jorden jo ikke er den allerbedste, og klimaet var barsk, kunne det nok knibe med at skaffe til dagen og vejen.

Den aftægtskontrakt, Niels Geert Nielsen overtog, var meget detaljeret. Til aftægtsfolkene skulle der leveres rug, byg, kartofler, smør, æg, mælk, flæsk, ost, flyndere, tobak, brændevin, lampeolie, hør, grønkål, brændsel, salt, træsko og lyng – alt i nøje aftalte mængder, til aftalte tider og på aftalte steder. Desuden skulle aftægtsmanden have fire får med deres lam på græs – og de skulle fodres om vinteren. Aftægtsfolkene skulle passes i tilfælde af sygdom og aftægtsboligen holdes ved lige, og desuden skulle der erlægges et kontant beløb – samt selvfølgelig betales for begravelsen, når den tid kom.

Værdien af aftægtskontrakten blev for en fem-årig periode vurderet til stort set det samme beløb, som Niels Geert Nielsen betalte kontant for gården.⁶

Niels Geert Nielsen var imidlertid ”trykket af sine fattige kår” og havde svært ved at udrede aftægten – som i øvrigt tog alle gårdens indtægter, så ”han levede i mindre godt forhold med sin hustru”, som han var blevet gift med i slutningen af 1868.⁷

Aftægtsmand Jacob Nielsen var selvfølgelig ikke tilfreds med den manglende ydelse af aftægten, så allerede i november 1867 mødte begge parter hos forligsmægleren, og der blev aftalt en ordning.⁸

⁴ Løgstør Birk med Aars og Slet herreder, Skøde- og panteprotokol 25. april 1866, s. 821-822 (Arkivalier online, opslag 307-308)

⁵ Jeppe Aakjær: På Aftægt (1912)

⁶ Løgstør Birk med Aars og Slet herreder, Skøde- og panteprotokol 19. dec. 1862, s. 821-822 (Arkivalier online, opslag 821-822)

⁷ Statsfængslet i Horsens. 1869-1874 Fangesager. Heri: Domsakten nr. 1019 /1870 (På Rigsarkivet i Viborg).

⁸ Strandby-Farsø kommune. Forligsmægleren. 1854-1962 Forligsmæglingensprotokol (9. nov. 1867) – På Rigsarkivet i Viborg

Imidlertid blev 1868 et år med tørkesommer og deraf følgende misvækst, så det var begrænset, hvad man kunne høste.⁹ Det blev derfor svært ikke kun at skaffe indtægter, men også at skaffe aftægtsydelse og ikke mindst at skaffe mad til familien.

Niels Geert Nielsen forsøgte at løse sine økonomiske problemer, så han havde i foråret 1867 lejet et stykke hede og kær ud til en landmand i Ertebølle for 50 år mod at få en engangsbetaling, og i sommeren 1868 havde han udstedt panteobligationer til både Mads Sørensen i Ertebølle for et lån på 100 rdl. samt vedgået gæld til købmand Lunøe i Løgstør for købmandsgæld.¹⁰

På grund af de økonomiske problemer og hvad deraf fulgte, begyndte han nu at tænke på en alternativ løsning, nemlig at forgive aftægtsfolkene ved hjælp af rottekrudt.

Arsenik / rottekrudt blev brugt til vaske kreaturerne for utøj, så det fandtes på mange gårde – således også på gården i Myrhøj. Efter konens død i 1867 fandt Niels Geert Nielsen rottekrudt i en blikdåse i huset, så for ikke at risikere at nogen i familien kom til skade, fjernede han det og gemte det under en sten i laden.

Flere gange fandt han nu rottekrudtet frem, men lagde det så alligevel tilbage.

Men i maj 1869 gik han op på loftet, og gennem en åbning ind til aftægtsfolkernes del af loftet kunne han nå en kurv med sigtemel. I det mel blandede han rottekrudt og rørte godt rundt, så giften kunne virke.

Et par dage senere lavede aftægtskone en pandekage af melet, og straks blev både hun og manden forfærdelig syge og kastede voldsomt op. Opkastningerne blev stoppet med mælk, men de var syge i flere dage.

En god uge senere blev de igen syge – denne gang efter at have spist en melgrød, lavet af det samme mel.

I mellemtiden havde Niels Geert Nielsens kone en dag lånt noget af aftægtsfolkernes mel for at lave meldyppelse. Niels Geert Nielsen ville ikke lade hende bruge melet og tilbød at gå over til en nabo-gård for at låne noget andet mel – men det ville kone ikke lade ham gøre. Da hun imidlertid ikke brugte ret meget mel, var der ingen, der blev syge.

Bemærk i øvrigt, at familien ikke selv havde mel – det viser lidt om deres økonomiske trængsler.

21. juni lånte kone igen noget af aftægtsfolkernes mel, som hun bagte pandekager af. Hun tilbød aftægtsfolkene fire af pandekagerne, men de var så afkræftede efter melgrøden den 8. juni, at kun

⁹ Peter Riismøller: Sultegrænsen (Kbh. 1977), s. 103

¹⁰ Løgstør Birk med Aars og Slet herreder, Skøde- og panteprotokol 1. maj 1867 s. 769 (Arkivalier online, opslag 147) samt 27. maj 1868, 137 (Arkivalier online, opslag 138-139) og 19. aug. 1868, s. 201 (Arkivalier online, opslag 202)

manden spiste et lille stykke – som han straks kastede op. Hun selv og de fem børn, som også havde spist af pandekagerne, blev alle mere eller mindre syge, og det endte med, at lægen blev tilkaldt – hvilket bestemt ikke var noget, man sådan bare lige gjorde. Der skulle betales – og det var dyrt.

Lægen havde også været der, da aftægtsfolkene første gang blev syge, men havde ikke den gang haft mistanke om forgiftning. Det fik han nu! Der blev indsamlet prøver af pandekagerne, melet og opkast, som blev sendt til nærmere undersøgelse – det viste sig, at fødevarerne indeholdt hvid arsenik i betydelig grad.

Distriktslægen mente, at aftægtskone ville komme over forgiftningen uden mén, men at aftægtsmanden formentlig ville få varige mén.

Niels Geert Nielsen forklarede under afhøringerne, at han havde fortrudt sin handling og var gået op på loftet for at fjerne melet, men at kurven da ikke længere stod, så han kunne nå den. Han havde også tænkt på at låne melet af aftægtsfolkene for at grave det ned, så hans familie ikke blev syge. Men det var heller ikke blevet til noget.

Hans undskyldning for mordforsøget var ”hans fattige økonomiske forhold” – men også at stedsønnen havde sagt, at det var godt, hvis ”de kunne blive skilte ved aftægtsfolkene”, og at de i øvrigt vel ikke kunne leve længe. Han måtte dog senere indrømme, at stedsønnen på ingen måde havde opfordret til mord.

Ved herredsretten for Aars og Slet herreder blev han 3. sept. 1869 idømt 10 års tugthusarbejde – foruden at han skulle betale godt 11 rdl. til aftægtsfolkene for kur og pleje, 14 rdl. til distriktslægen, 10 rdl. i salær til anklageren og 8 rdl. til forsvareren. Alt at betale inden 15 dage. Heller ikke dengang var det gratis at få en dom for en lovovertrædelse.

Sagen kom derefter for landsoverretten i Viborg, der 7. marts 1870 stadfæstede dommen, selv om Niels Geert Nielsen i nye forhør havde tilbagekaldt sin tilståelse og kastet skylden på sin kone.

28. april samme år stadfæstede Højesteret dommen, så der var altså enighed ved alle tre retsinstanser.

Den 10. maj sendte herreds- og birkekontoret ham af sted, ledsaget af en politibetjent, og den 12. maj blev han indsat i Horsens Tugthus.

Meget havde han ikke med sig. Han var iført blå vadmelsfrakke og bukser samt et par hvide underbenklæder, en grå bukskindsvest, et par blå og hvide uldstrømper, en sort klædeskasket med plyskant, et rødt bomuldstrørklæde samt et gråt uldent tørklæde. På fødderne havde han træsko. Og så medbragte han i øvrigt en blåstribet, ulden nattrøje – samt en pung med 1 rd. og 18 sk.

Han var af middel vækst, kraftig og undersætsig, var skaldet, havde blond skæg, blå øjne og bleg ansigtsfarve (formentlig forårsaget af fængselsopholdet) og havde ikke nogen specielle kendetegn. Han vejede 134 ½ pund (dvs. ca. 67 kg) – og fængselskosten kan ikke have været helt dårlig, for han tog tre kg på i de tre år, han var i tugthuset.

Samtidig får vi at vide, at han aldrig har vagabonderet eller været forfalden til drik eller andre udskjelser, men at hans anden kone ”var så urimelig, at han meget sjælden var hjemme”.

I tugthuset tilbragte han den første uge i sin celle, men efter denne uge kom han på arbejdssalen, hvor han hovedsageligt arbejdede med spoler, men også en uges tid som dampvæver.

13. juni 1873 døde han – og han blev begravet i Horsens.¹¹ Gården i Myrhøj var blevet solgt allerede i dec. 1869, efter at den havde været på auktion. Familien fik lov til at blive boende i 14 dage efter overtagelsesdatoen.¹²

Aftægtsfolkene overlevede som nævnt mordforsøget. Jacob Nielsen døde i april 1879 og Else Marie Andersdatter i maj 1903 – næsten 100 år gammel. Da var hun stadig nogenlunde rørig, men noget hørehæmmet, og hun har åbenbart ikke været særlig nem at omgås. I hvert fald hedder det i nekrologen i Løgstør Avis 12. maj: ”Fantasien blev således, at både hun selv og de, som hun var hos, led derunder. Det må derfor betragtes som en glædelig begivenhed, at hun endelig blev udløst fra den verden, som for længst var løben fra hende, og kaldt hjem til den hvile, hun trængte til.”¹³

Begivenhederne er ikke bare en skildring af en forbrydelse. Det er måske i langt højere grad en beskrivelse af armods afmagt – hvilke barske vilkår man levede under her i landet for ikke så mange år siden – og hvad folk kan blive drevet til pga. fattigdom, sult og afmagt. Livet var hårdt, og nogle gange blev folk drevet ud over grænsen i deres kamp for at overleve. Rent faktisk var der her i landet helt frem til o. 1920 mennesker, der døde af sult,¹⁴ så kampen for overlevelse kunne være hård – meget hård.

¹¹ Statsfængslet i Horsens. 1869-1874 Fangesager. Heri: Domsakten nr. 1019 /1870 (På Rigsarkivet i Viborg).

¹² Løgstør Birk med Aars og Slet herreder, Skøde- og panteprotokol 22. dec. 1869 (Arkivalier online, opslag 195-197)

¹³ Løgstør Avis 12. maj 1903

¹⁴ Peter Riismøller: SulTEGRÆNSEN (Kbh. 1977), s. 134